

Соколёнок

3/2019

май-июнь

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Йырчы Къазакъны йыр байрамы!

Сыны бизге – Асхартав!

Йырчы Къазакъ –
Девюр чыракъ, деврен булакъ!
Йылдан-йылгъа –
Йыры ювукъ, объю йыракъ.
Теренине сайлыкъ эте сёз макътав.
Къабуру ёкъ,
Сыны бизге – Асхартав! –
дей, – Аتكъай, Анвар буса, «Йырчы Къазакъны орамы» деген шиърусун:

Инанаман, бу орамны
Бир заманы болажакъ.
Къазакъны къабур ташына
Къарлыгъачлар къонажакъ, – деп, тамамлай.

Гертилей де, нечесе йыл биз гелип объюне баш иеген, алгъышлайгъан, дуалы сужда къылагъан, биздеги тюгенмес эс-деликлени янгыртагъан къабур ташы болуп токътагъан, темирден къююлгъан, мрамар ташдан ясалгъан Йырчы Къазакъ – муна!

– Ёкъ, мен Къазакъ тюгюлмен,
Мен Къазакъны жынсыман.
Къазакъ – къумукъну къаны,
Мен ону тамчысыман, – дей Анвар, «Къазакъ ким, мен ким» деген шиърусунда.

Муна – бугюн Къазакъны жынсы да, Къазакъны къан къардашлары да болгъан халкъ – уллусу булан гиччилери – къумукълар жыйылгъанбыз. Янгыз къумукълар гелип къалмагъан. Дагъыстан халкъларыны уллу шаирлерини къысматлары бир-бирине ошашлы. Неге тюгюл гъариси оз халкъыны къаны да, жаны да болгъан белгили адамлар.

Йырчы Къазакъны аты –
Бир гёнгюрев, бир де йыр!
Языв хаты, къысматы –
Гене чечилмеген сыр.

Мен – къумукъман! – дегенни
Юрегинде къан тартып,
Асулар авлап, артып,
Яшар Къазакъны аты!

Шейит-Ханум

Къумукъну гъакъылбайлары арта!

Сыралы, сырлы улан Магъаммат Къагъиров!

Гёрдюгюз мен нечик ишара белги салдым. Мен огъар Сююнчлю белги – деймен.

Гертилей де, сююнчлю белги де дюр, сююнчлеге ес этип янгыз къумукъ халкъын тюгюл, Дагъыстан элин де Магъаммат Къагъиров уллу устыюнлюкlege, макътавгъа абурсыйгъа етип, обрлюклер къазанып, бизин сююндюре, къувандыра. Дёргелили къумукъ яшыбыз!

Уъч йылны узагъына озю уйренме, билме машгъул болгъан Магъаммат ментальная арифметика гъисап билимни янгы къайдаларыны сырларын ачгъан, тюшонген. Пагъмусуна шагъра ёллар – устыюнлюклер, обрлюклер, макътав, абурсый савгъатлай. Нечесе-нечесе алтын, гюмюш медальлар, дипломлар, макътавнамелер, белгили атлар, халкъыны сююнчю ва оьктемлиги.

Бираз алда Малазияда оьтгерилген халкъара уллу ярышларда 80 пачалыкъдан гелген 12 минг яшны арасында бизин къумукъ яшыбыз утуп, 1-нчи ерни алып гелди. 8 ми-

нутну ичинде 200 суалгъа жавап берген.

Муна бугюнлер де Нальчикдеги халкъара ярышларында «Супер герой!» деген атгъа ес болду. Магъаммат сабур, саламат, илиякълы яш. Мактапда бешлеге охуй, сураты тамда отличниклер булан илинген. Муаллимлери бек рази муну айрача гъакъылына, англавуна. Бек билегенин айтып макътайлар.

Тухум-тайпасы абурлу-сыйлы адамлар, оланы къаны-жаны бу яшгъа битиминден синген. Озью гиччи буса да, 13 йыллыкъ чагъы озюнгерти эргишидей тутма пуршав этмей. Гъайран асил хасиятлы, къылыкълы яш. Анасыны да, уъч къызардашыны да якъчысы, кёмекчиси.

– Анам! Не этейим? – деп гъапгъазир тура. Не къуллукъ берсе, шо мюгълет кюте, гёнгюн ала.

– Гъакъыл тебе, – дейбиз. Шо герти, гъислери теренден, гёзюнге къарап гёнгюнгю билегенни англайсан.

– Мен бусурманман! Иман-ислам къанунларыны ёлун-ёругъун уйренмен, намаз къыламан, Къуръанны да тап-таза охуйман. Мени барлыгъым, мени бары устыюнлюклерим о уллу Аллагъдан, ону шапаатлары, мен шюкюрлюк этемен, – дей Магъаммат Къагъиров. Магъаммат озю врач болма гъасирет – адамлагъа кёмек этме, сав этме, табулма...

Энниден сонг да ёлунг тюзелсин, сыралы, сырлы улан!

Магьаммат бугюнлерде халкъара уллу ярышлагъа Москвагъа ёл чыкъма онгарыла. Гёзалда дагъы да сапар – Турцияны Анталия шагъарында да халкъара олимпиадагъа чакъырылгъан. Ёлунг ёл болсун, ишинг онг

болсун, Аллагъ сакъласын гъар-бир балагдан сени булан бирче ананг Гюлнараны, къызардашларынгны, дос-къардашынгны! Амин я Аллагъ!

Шейит-Ханум

КЪАЛАМ КЪЫЛЫЧДАН ИТТИ

Дагъыстанны халкъ шаири Анвар Гъажиевни 105 йыллыгына

Йырлары – йырларыбызны атасы!

Бизде бир
Анвар бар –
Йырны устасы!
Йыр накъыш
Язывда болмай
Хатасы.
Йыллары йылларыбыздан
Гиччи буса да,
Йырлары –
Йырларыбызны атасы!

*Аткъай,
Дагъыстанны халкъ шаири*

Дагъыстанны халкъ шаири, мени къалам къурдашым ва объюрлюк ювугъум Анварны, объюню гъакъ-ында магъа айтма тынч буса да, йыр яртивчулугъун анализ этмеге гю-чюм чатмажакъ. Буса да бир тюрлю ойларымны айтма къарайым.

Сезде къысгъалыкъны, маъна-да теренликни, озокъда, Анвар ана тилини бары да байлыгъын къолла-магъа бажара туруп уйренген. Ан-вар биринчи китабына «Янгырыв» деген атны берген. Шо замандан шу замангъа ерли Анварны йыр яра-тивчулугъуну аваз якъдан чы нечик де, ренклер якъдан да янгырыву ки-тапдан китапгъа арта.

Анварны йыр ёлу тюрлю-тюрлю къувлуйгъан ренклерде уьстюнлюк булан давам эте, амма Анвардагъы шаир ва адам гъисапдагъы саламат-лыкъ бир де алышынмай. Ёлдаш-лар кёп тилегенде тюгюл ол объюню гъакъында сёйлеме алгъасамай.

Тынглайгъанлар да, гёргенлер де, охуйгъанлар да ону саламатлыгъы-на, масхарасыны усталыгъына сукъ-лана ва къувана.

Булай деп биз кёп айта буса къ да, Анвар объюне гелгенде Йырчы Къазакъгъа къыркъ къыллы агъач-къомузну келпетин берген объюню гъакъындан Анвар «Мен шо къыллы бирисимен», – деп, сабур-саламат айтып токътай.

ДОСЛАНЫ ДАВЛАШЫВУ

Абзарда чара,
Чарада гебек,
Гебекге гелген
Эчки ва гёдек.
Эсли буса да
Гёдек эчкиден,
Бирче оьсгенлер
Булар гиччиден.
Бириси кьонгур,
Бириси къара,
Чараны чангын
Чыгъарып бара.
Ашай тургъанда
Аз болду гебек,
Энни булагъа
Эришив герек.
Эришни арты
Урушгъа тюздю,
Эчки ва гёдек
Уруп сюзюшдю.

Мююзлер чатап,
Къуйрукълар чалып,
Бириси сама да
Токътамай талып.
Гючлене кыза
Досланы даву,
Гебек чара да
Тёгюлдю авуп.
Тапар-тупаргъа
Толду уьй-абзар,
Жыйылды мунда
Оьрдеклер, къазлар.
Уьй жанлар бары
Талай гебекни:
Эчкини ашын,
Емин гёдекни.
Бурнун тургъузуп,
Бузав да геле.
Дослар ябушса –
Ятлар тюзеле.

БИРИНЧИ КЛАС

Бизин клас биринчи,
Бир атив ичи.
Биринчидеги яшлар
Биринден бири гиччи.
Бир охуйлар кычырып,
Бир язалар доскагъа.
Язагъанда язалар
Ручка булан, бор булан.
Йырлайгъанда йырлайлар,
Жыйылышып хор булан.

Нарт ва бир эндирейли

Къумукъ халкъ ёммакъларындан

Бир эндирейли ер сюрюп арып, оьгюзюн де туварып, тюбегин бир уллу ташгъа да сюеп, ял алмагъа деп ята. Бирден муну уьстюне бир залим къаркъаралы бирев геле.

– Сен кимсен? – дей эндирейли.

– Мен – нартман. Сен кимсен?

– Мен – адамман. Ер сюрюп тура эдим.

– Овву таякъ не затдыр? – деп сорай нарт, тюбекни гёрсетип.

– О таякъ тюгюл – тюбек, – дей эндирейли.

– Олай деген не затдыр? – деп сорай нарт.

– Арекден туруп, оьлтюрөгген зат, – дей адам.

– Олай зат да боламы?! – деп, нарт бек тамаша бола.

– Бола.

Нарт буса да инамсызлыкъ эте. Сонг булай дей: – Гьона, оьгюзню арекден оьлтюрюп боламысан? Оьлтюр чю, мен гьагъын берермен, – дей.

– Яхшы! – деп, эндирейли янтайгъан кююнде тюбекге узатылып алып, оьгюзню йыгъа. Нарт ажайып болуп къала. Адам буса огъар сорай:

– Сизин, мунча уллу затланы, ашавугъуз не эди? – деп.

Нарт увучун толтуруп топуракъ алып къыса – бир тамчы ерни майы чыгъа.

– Муна, гёремисен? – дей. – Алдын ерден кёп май чыгъа эди, шону ичип яшай эдик. Гъали ерни адамлар сюре туруп, берекети къалмагъан, – дей.

– Гьюнеригиз не эди? – деп сорай эндирейли.

– Билме сюемисен?

– Сюемен, – дей ол.

– Яхшы буса. Гьона шо тебеге минип тур, – дей бир ягъадагъы тебеги гёрсетип. – Гьюнерибизни билерсен, – дей.

Шону да айтып, нарт тавлагъа багъып гете, эндирейли буса тебеге минип токътай. Нарт арекге чыкъгъанда бу ойлаша: «Я, шо нарт бир зат сама ойлашмагъанмы? Магъа бир зат этип къояр!» – деп, сакълыкъ учун оьзю орнуна ямучусун салып къоя.

Арадан бираз да гетмей, тавлардан таба тамурундан юлкъунгъан бир уллу терек учуп гелип, тебеги башын сюрлюкдюрюп алып, ону ортасындан теберип, ари чыгъарып, бир башлы тебеги уьч башлы этип къоя. Арты булан чабып нарт да геле. Къарай – адам сав! Ол тамаша болуп:

– Сен нечик сав къалдың?! – дей.

– Воллагъ, шулай-шулай этген эдим, – дей адам.

Нарт ондан сонг булай айтгъан дей:

– Адамлар ерни сюре туруп берекетин де алгъанлар, арекден уруп оьлтюрөгген таякъ да чыгъаргъанлар, гъиллачы да болгъанлар, гъали бизин йимиклеге мунда яшав ёкъ!

Шондан сонг бизин якълардан нартлар гетип де къалгъан дейлер. Шо тебеге буса Нарт ургъан тебе деп айтыла.

Алаштын

алашында

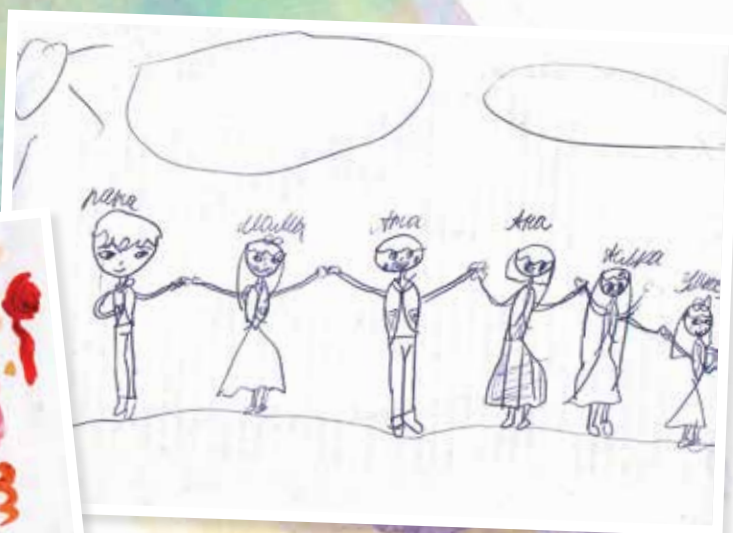
Капиркѳумкѳлу пазѳмулу кѳыз

Ол гиччиден берли табиат гѳалагѳа, жан-жанываргѳа, оѳсюмлюк-леге айрыча тергев бере, оланы ахтарып, яшавун уѳйренмеге амракѳ болуп оѳсен.

Умукѳсюмнѳ шо гѳасиретлиги ол этеген суратларда да мунаман деп гѳерюнѳп тура. Сурат этивден кѳайры да, ол бизин халкѳны бийивлерин уѳйрене, йырлав кружокгѳа кѳп сѳюп юрѳюй, шагѳмат оюнланы устасы болма кѳаст эте.

Умукѳсюм Казимова Буйнакск районну Капиркѳумкѳл юртундагѳы М.А. Алхлаевни атындагѳы школаны 3-нчѳ класында охуй.

«Кѳарчыгѳагѳа» Умукѳсюм Казимова этген бир нече суратланы таклиф этебиз.

Сулейман Стальскийге 150 йыл!

*Азатлыкъ! Талайлы яшав онда тармаша.
Амма, багъасын англа башлап, халкъ,
Бар байлыкъдан артыкъ гъатсыз, багъалы,
Шо саялы Эл бар ва сав яшай халкъ.*

Сулейман Стальский

**Сулейман Стальский,
Дагъыстанны халкъ шаири**

ЯС-САРНАВ – ЙЫРЛАРЫМ МЕНИ...

**Ят эллер къысаслагъан юрегим,
Пашманлыкъ жанымны ягъа, ирите.
Хабылмай ятланы къуру чёреги,
Яс-сарнав – йырларым мени.**

**Ким кёмекчи? Кимге ачайым гёнгом?
Зарлана, тарлана оьмюрюм гетди.
Байлар да сыдырды къызгъанмай гённом,
Жагъиллик дёндоу къайгъыда, дертде...**

**Нечик сёндюрейим сени от-оьртен?
Яллалар савлай кёмюр, кюл этме.
Яшынмакъ, къачмакъ, къутулмакъ – эрте.
Бир шат улан эдим, къалдым зар, дертде.**

Шейит-Ханум Алишеваны таржумасы.

Айтывлар ва аталар сёзлери

Узакъ йыллар Хасавюрт районну Ботаюртунда (Умаш-авулунда) яшан ва муаллим болуп ишлеп тургъан Абдурагъман Мухтарович КЪАЗБЕКОВ айтывлар, аталар сёзлерин жыйып, язып тургъан. Ол гъали герти дюньяда, Аллагъ рагъмат этсин. О гюнлерде редакциягъа ону къызы Гюлзагъра Къазбекова атасыны язывларын гелтирди. Биз айыргъан айтывлар ва аталар сёзлери маъна якъдан такрарланма да бола. Сийрек къоллана деген ой булан охувчуланы тергевюне бериле.

*Тырнакъ чакъы умут этеген ерде тырнакъ гесмес.
*Къутсуз ерден къуш алма.
*Яшда гёрген яшавдур, уллудагъы тавлавдур.
*Арба бошамаса, гъайван ял алмас.
*Ярланы яйыву шереди.
*Увакъ юрюш ат оьлтюрер, увакъ бериш уьй битдирер.
*Бармакъ гессе, чыдамайгъан гюн де гелер, баш гессе, чыдагъан гюн де гелер.
*Миялы ер – гъуялы ер, къамушлу ер – гюмюшлу ер.
*Тавну-ташны сув бузар, адамланы сёз бузар.
*Пил гётермейгенни тил гётере.

Ибрагъим Керимов,
Дагъыстанны халкъ язывчусу

Къайсы сёз нечик чыкъгъан?

Отав – гелинни тизилген ую. Отакъ (чатыр) деген сёзден алынган.

Окъсюз – анасы ёкъ яш. Эсги тюрк тилде анагъа «ог» деп айтыла болган. Огсюз демек анасыз демекдир. «Окъсюзю къалачын чыгъарып алгандай» (айтыв).

Параж – полиция къуллукъчусу. Азербайжанланы фарраж сёзюнден алынган. «Абдуллатип терезеден къараса – параж болган орам булан бараган» (йыр).

Соват – беземек учун этилеген къара оювлар. Накъышлар. Арапланы савад (къара) сёзюнден алынган. «Хынжалына къара савад къазылган» (йыр).

Сюйрю – учу итти. Сюйрюжибин. Тюрклени «севри» сёзюнден алынган. Томакъ тюгюл, узунсув деген маънада.

Телчели – рак аврувдан азап, чеге-

ген гиши. Тюрклени «тилке» сёзюнден алынган. Гъайванлагъа: «Гъей, телчели!» – деп урушаганлар бола?

Юмуш – иш, къуллукъ тарыкъгерек. «Юмуш битдирмейген хоншу макъталмас».

Юмурукъ – ябулган къол. Тюркче дегерек затгъа «юмру» деп айтыла. Юмурукъ сёзю юмрудан алынган болма ярай. Уьфюрюк де уьфюрмек сёзюнден алынган.

Ябалакъ – кикимав. Тюрклер ябалакъгъа япакъулакъ, ябакъулакъ дейлер, ялпакъ деген маънада.

Ябагъы – хола-хола юн. Юнге тюрклер «япакъ» дей, ону тютюлмегенине «япагъы» дей. Бу сёзюн къумукълар «ябагъы» деп алган. «Ябагъылы яман тай» (айтыв).

Жан сыйган тоймас Атав Атаевни 70 йылыгына

Адамны оьмюрю дюнъяда йыллар булан оьлчене. Шо саялы болма ярай, биз яшап оьтген гьар йылны ёлгъа сала туруп, оьзюбюз оьтгерген оьмюрюбюзню гёз алгъа гелтиребиз, огъар багъа беребиз...

Бизин гъарибизни оьзюбюзге аявлу адамларыбыз сав-саламат, савлукъ булан яшар деп умут этемен.

Сизге де яхшы муратларыбыз яшавгъа чыкъсын! – деп, яшавда кёп яхшылыкълар ёрама сюемен. Эн-ниден сонг да оьмюрлеринг оьрлене, тюрлене туруп яратывчулугъунгда янгы-янгы ёлларынг кёп бол-сун! Сен бизин сююндюре, биз сенден сююне яшайыкъ! Атав – «Къарчыгъаны» герти къурдашы. Амма «Балжибин пачалыкъны гъакъын-да» деп язылып турагъан ёммагъынгны да гъасирет гёзлейбиз!

«Къарчыгъа»

Атав АТАЕВ

ЁЛ УЪСТАВ

Ёл уьстде агъвалын билмеге
Гиргенмен анамны уьстюне...
– Яшавлар нече де алгъасав, –
Деп анам теренден кюстюне.

Кюстюне, сююне, алгъасай.
– Ачсандыр къазан да асайым,
Сен кёрюк экмекни сюесен,
Буссагъат хамур да басайым.

Гиччирек сюнкюсюн чыгъара:
– Ёл уьстде къалгъансан шу кюйде...
Анамны онг къолу хамурда:
– Тойгъунча турмадынг бир уьйде.

Анама юрегим авурта...
– Бары да халкъ ёлда, не башгъа,
Гетемен, – деп тахдан тураман. –
Къарама заманым ёкъ ашгъа.

Сен де кёп яхшысан, аврумай,
Дагъы да чыгъарман, къайтаман...
Авругъаны магъа тарыкъдай,
Анама шолай деп айтаман.

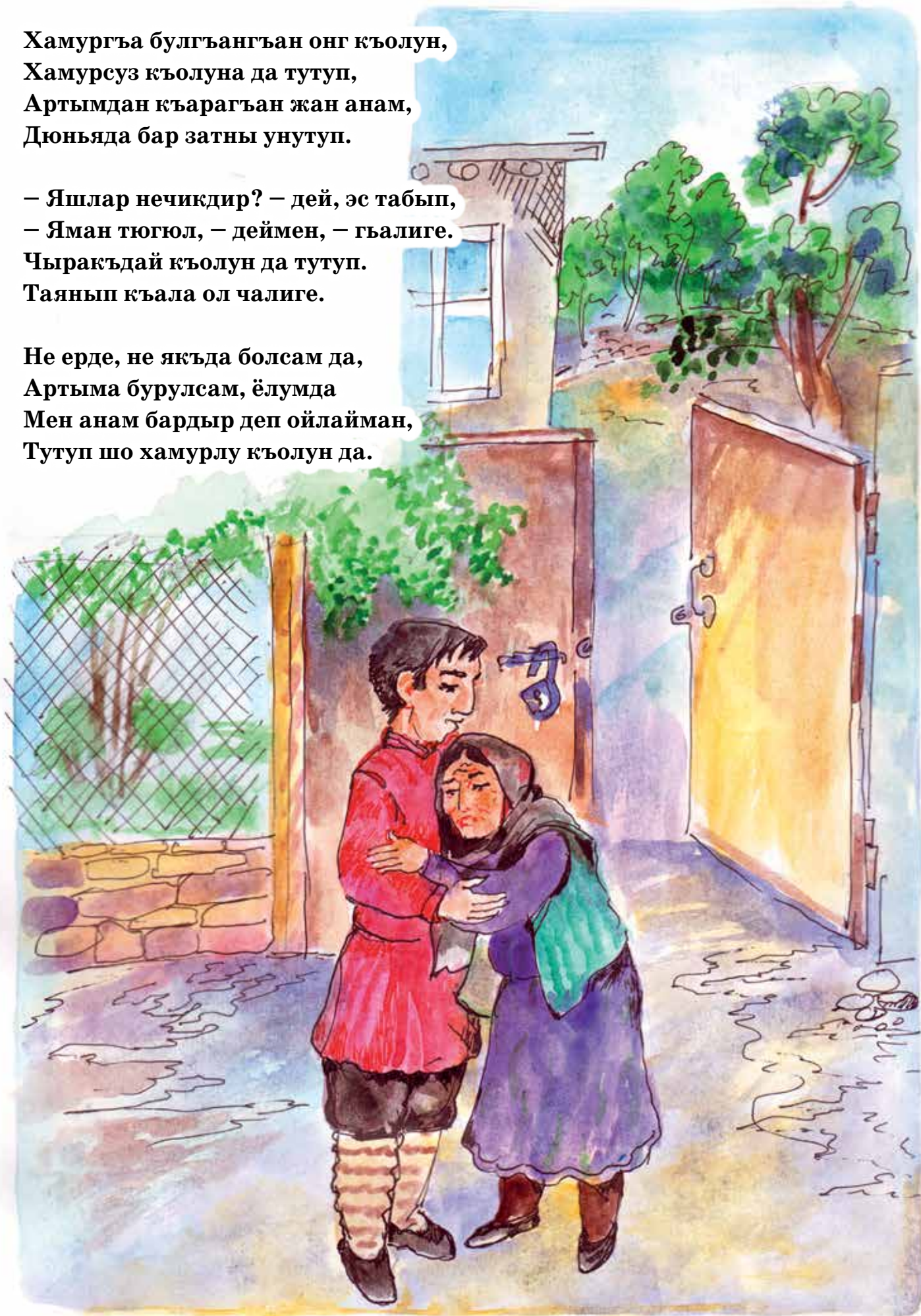
Артым булан юрюй ол аста,
Гетме деп, токъта деп тилемей,
Къапу алгъа ерли узата,
Ёлгъа сала мени сейлемей.

Хамургъа булгъангъан онг къолун,
Хамурсуз къолуна да тутуп,
Артымдан къарагъан жан анам,
Дюнъяда бар затны унутуп.

– Яшлар нечикдир? – дей, эс табып,
– Яман тюгюл, – деймен, – гъалиге.
Чыракъдай къолун да тутуп.
Таянып къала ол чалиге.

Не ерде, не якъда болсам да,
Артыма бурулсам, ёлумда
Мен анам бардыр деп ойлайман,
Тутуп шо хамурлу къолун да.

Гёзелликден Кёп зат ёкъ

Отлар, булут, гёк денгиз,
Кёкдеги гюн, ай яда...
Нечесе гёзеллик бар,
Гъайранлыкъ бар дюнъяда.

Кёп зат ёкъ гёзелликден,
Къуршагъан айланабыз.
Кёп гезиклер оланы
Эс этмей айланабыз.

Яшыл отну таптайбыз,
Тек гөрмейбиз оьзюбюз
Оланы аривлюгюн,
Байлангъандай гёзюбюз...

Булакъдан сув алабыз,
Гөрмейбиз ярыкъ юзюн.
Язда бавдан барабыз,
Эшитмей сырлы сёзюн.

Дюнъя нечик гёзелни
Гөрюп болсакъ эгер де,
Минг оьмюрге тенг эди
Бир оьмюрюбюз ерде.

Отлар, булут, гёк денгиз,
Кёкдеги гюн, ай яда...
Гёзелликден кёп зат ёкъ
Бизге ярыкъ дюнъяда.

АС

- Картопдан да ялкыгъанман,
Ашама бир къабакъ ас.
- Нече де бек гъасирет
Тавукъланы бумма ас.

АТ

- Муна сагъа пудлукъ таш
Бола бусанг, алып ат.
- Не бек алив къыйыша,
Атанг сагъа къойгъан ат.
- Машин ёкъда боласан
Минмеге бир ёргъа ат.

АЧ

- Вёре, къулум, билип къой,
Ёнкюмес къурсагъы ач.
- Сен мени къурдашымсан,
Юрегингни магъа ач.

- Таза гъаваны ери –
Шагъарларда гезме бав
- Чарыкъ бавум узыюлген,
Гелтир чи байлама бав.

БАРМАКЪ

- Айтып тюгюл адамгъа
Чакъыргъан ерге бармакъ,
- Хапарсыздан урунуп
Сына къалгъан башбармакъ.

ГЕСЕК

- Сав гюн ишлеп, бек талдым,
Ял алайым бир гесек.
- Папайыма къатыкъгъа
Бишлакъ да бер бир гесек.

ГЕЧ

- Айыплыман, билемен,
Бу гезикге менден геч.
- Хабарчыгъа тынглап мен
Дарсгъа барма болдум геч

ГЮЕ

- Не гъайран, не тамаша,
Мамукъ ялламай, гюе.
- Таза юн малгъа буса,
Уыйлерде тюше гюе.

ЖАН

- Къушланы бюлбюлюдюр,
Кимге де гъайбатлы жан.
- Кёк кёкюресе бирден,
Чыгъа къала къоркъуп жан.

ЙЫР

- Даллайларынгни къоюп,
Йырла чы бир игит йыр.
- Тарлавну сугъарайым,
Татавулну къазып, йыр.

Сакинат Гъажиеваны 105 йылыгына

Къумугъумну къайратлы къызы, макътавлу алими – гъакъылбайы, миллетини узакъ-узакъ къысма тархларына ёл салгъан, учагъан къушлардан уьлгю алгъан, илму-билим ахтарында алыслагъа кёпюр артгъан, эревуллю алим эренлер булан тогъа тартгъан, теренлерде туюлюп-туюлюп талмавлу тамурлары маталгъан миллет сырларын, минг дертин чечегенде оьткюр пагъмулу, итти гъакъыллы, ою да, сёзю де, ахтарывчу-излевчюлюкде яшырылгъан тарихи тептерлерин тапды, ачды.

Къумукълар бар болгъанны да, бар экенин де, Иншаа Аллагъ! Энниден сонг да бар болажагъын, илму-ахтарыв далиллер булан аян эте, ташдыра гелген, шо инанывгъа оьзю де инангъан, бизин де инандыргъан, ахырынчы тынышына ерли бютюн яшавун, къысматын миллет намусуна байлап яшагъан, чалышгъан. Дагъыстан Республиканы ва Россия Федерациясыны ат къазангъан машгъур, белгили, макътавлу илму чалышивчусу, асил адамыбыз, сыйлы алимибиз, нюрлю ярыкъландырывчубуз, жамият чалышивчубуз Гъажиева Сакинат Шихамматовна тувгъанлы 105 йыл.

«Къарчыгъа» журналыбызны сююмлю къурдашы, ойдашы болгъан Сакинат бажы! Биз Сени унутмажакъбыз! Эсибизде яшайсан, яшажакъсан! Сенден уьлгю алып оьсежек, оьз халкъыны тарихи къысматын уьйренме де, билме де, айлана якъгъа билдирме де гъасирет яшлар дагъы да тувгъандыр, бардыр, болажакълар! Сени ярыкъ ёлунг – шогъар шагъат!

Сен бир заман бизден сююнуп, бизге багъышлагъан шиърунгну бирдагъылай биз чыгъарабыз! (Сакинат Гъажиева оьтесиз пагъмулу шиърулар да яза эди.)

«Къарчыгъа»

Сакинат Гъажиева

КЪАРЧЫГЪА БУЛАН ЁЛУГЪУВ

Къапума къанат къагъып,
Къарчыгъа магъа къарай!
– Яшланы сююндюрме
Не язгъансан? – деп, сорай.

– Байла, – дей, – къанатыма,
Этген ишинг гёрейим:
Язгъанынгны яшлагъа
Бер, – дей, – элтип берейим.

Мен айтаман: – Йырым бар,
Хабарым бар яшлагъа!
Эли учун оьсеген
Гиччи къатарбашлагъа.

Гъалал болсун йырларым
Яшгъа бешлер алагъан.
Къышгъа агъач гъазирлеп,
Язда бичен чалагъан

Эртенлер тез турагъан,
Къоркъмайгъан буздан, къардан
Яшлагъа элт йырымны,
Гесип алгъандай ярдан, –

Деймен, мен оьктем къушгъа –
Къайыр къуш къарчыгъагъа.
Ол оьрден икрам эте,
Рази болгъандай магъа.

Молла Насрутдинни хабарларындан

Башың унутуп гетмесин

Шагъар къадини Молла Насрутдинге кѣп ачуву болгъан. Бир гюн Молла Насрутдин бек агъамиятлы масъаланы устьюнден къадини янына барма токъташгъан. Оланы къабакъ алдына етишгенде терезеден къарап турагъан къадини башын гѣрген. Молла оланы эшигин къакъгъан. Къадини нѣкери гелип:

– Не сюесен? – деп сорагъан.

– Къадини гѣрме сюемен, – деген Молла Насрутдин.

– Апендим уйде ёкъ, базаргъа гетген. – деп жавап бере нѣкер.

– Къайтгъанда апендинге айтарсан: дагъы керен базаргъа барагъанда терезеде башын унутуп гетмесин, – деп, Молла Насрутдин къайтып гетген.

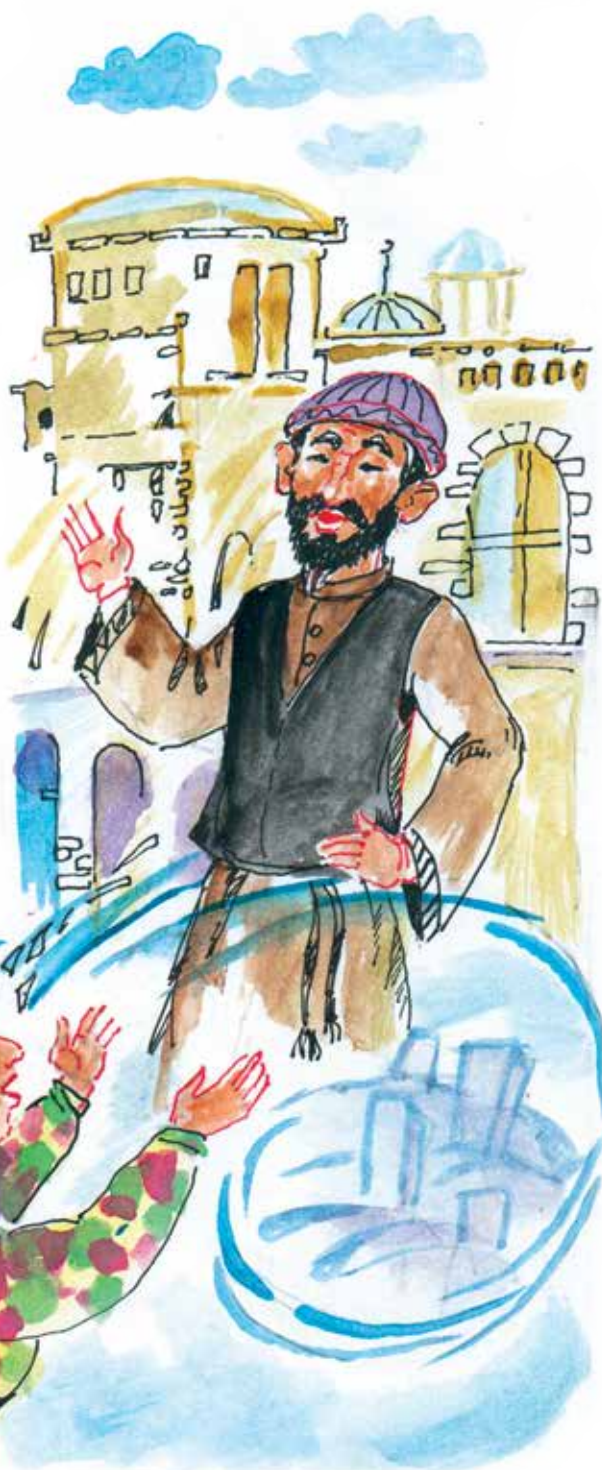
Бир манатны къайтаргъаң

Бирев Молла Насрутдинге беш манат берип:

– Молла, ал бу 5 манатны, гъар беш намаздан сонг магъа дуа этерсен! – дей.

Молла Насрутдин бир манатын къайтарып:

– Магъ муну ал, гъали гечелер къысгъа болгъан, эртен намазгъа турмай къаламан, дѣрт манат буса да бола, – деген.

Итге қаршы дуа

Бирев Молла Насрутдинни янына гелип:

– Гьюрметли Молла, бизге барагъан ёлда яман ит бар. Къоркъуп уйге барып болмайман. Арап тилде итни авзун байлайгъан дуа бар деп эшитгенмен. Не бола хари, шону магъа уйретсенг, – деп тилей.

Молла Насрутдин огъар:

– Сен айтагъан ит арап тилни биледир деп инанмайман. Огъар къаршы яхшы дуа суюе бусанг, къолунга гъар заман таякъ алып юрю, – деген.

Суал-жавапдаң къутулмакъ учун

Бир керен Молла Насрутдин:

– Мен оьлгенде эсги къабургъа гёмерсиз, – деп васият эте.

Къатыны:

– Неге олай васият этесен? – деп сорай.

– Мункарнакир гелгенде къабурну эсги гёрюп, балики, суал алмай гетип къалар бугъай, – деп жавап бере.

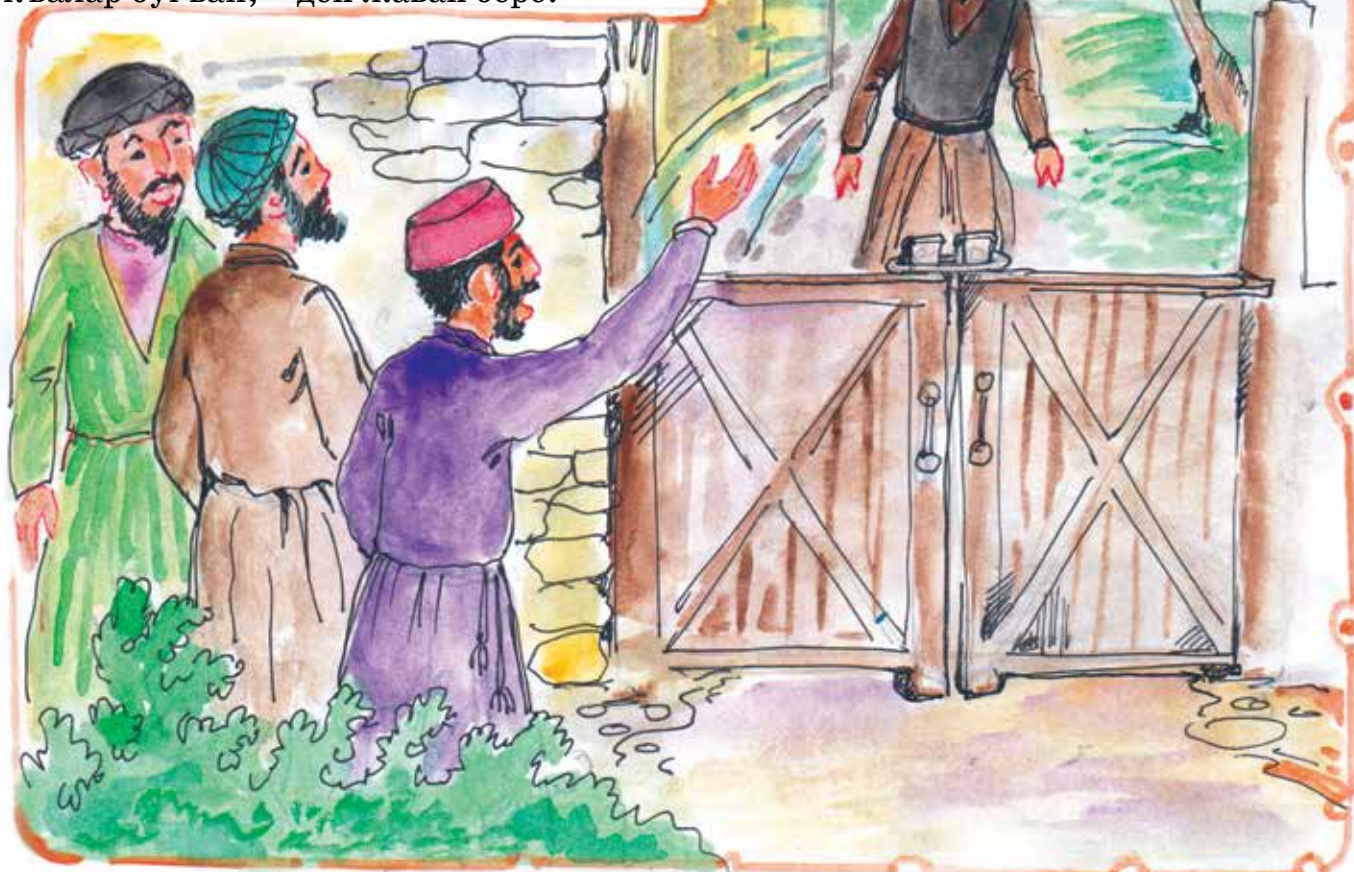
Баш къошмайман

Бирев чаба-чаба гелип Молла Насрутдинге:

– Молла, тез барып къара, уюгюзге от тюшген, яллай тура, къапугъузну нечакъы тюйсем де бирев де ачмады, балики уйде гиши болмагъандыр, – дей.

Молла олтургъан еринде бек сабур кюйде:

– Балам, мен де, къатын да оьз арабызда ишлени пайлагъанбыз: авлакъ ишлер меники, уй ишлер – къатынныки. Къыйынсынмай ону табып айт, барып отну сёндюрсюн. Мен ону ишине баш къошмайман, – деген.

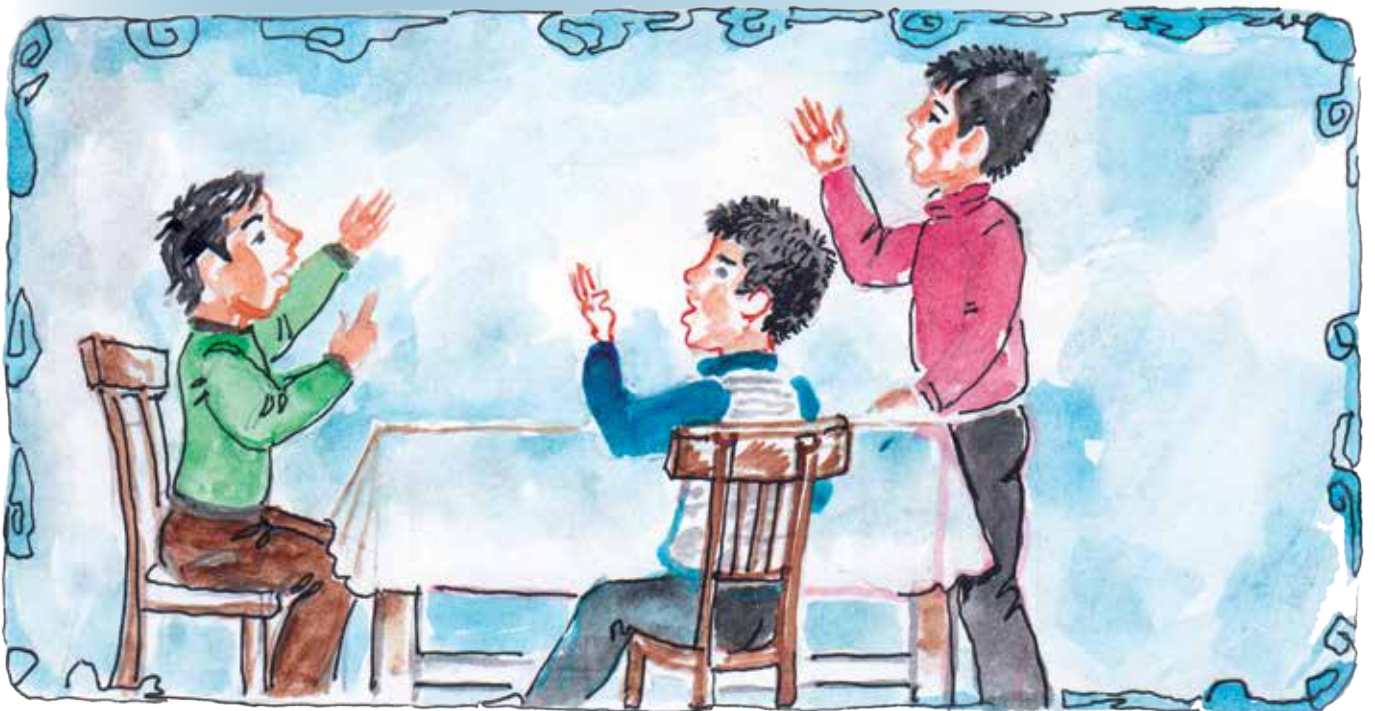

КЪУМУКЪ ЯШЛАНЫ ФОЛЬКЛОРУНДАМ

– Бир залим
Эки баш,
– Бир башдан
Къолайдыр
Уьч баш,
Алты къаш.
– Авлия
Бош башгъа
Къапланар
Къангъып таш.

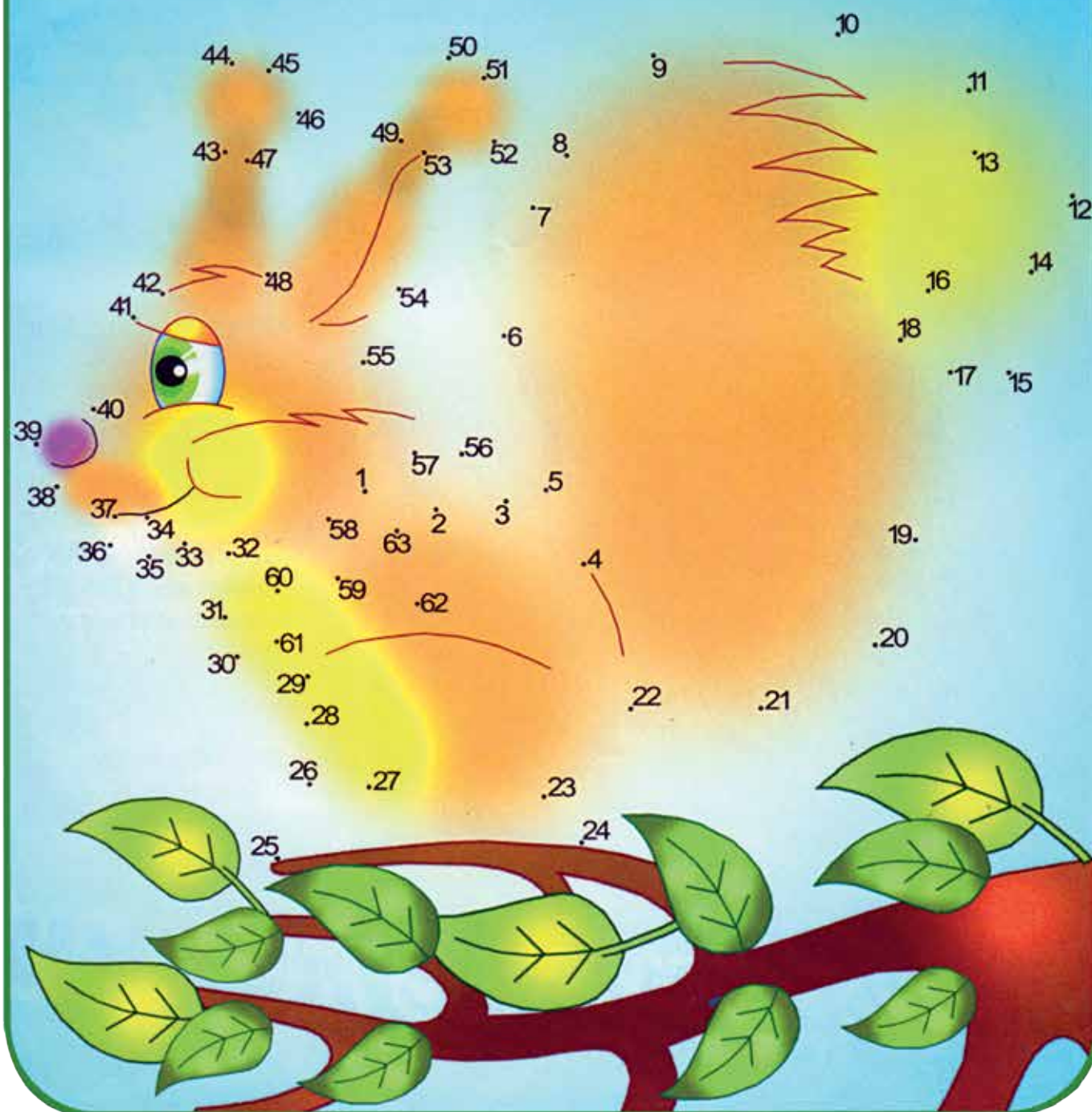
– Башбармакъ?
– Ата бармакъ.
– Иман бармакъ?
– Оймакъ баш.
– Орта бармакъ?
– Оракъ баш.
– Сонггъу бармакъ?
– Солкъа баш.
– Чиначай?
– Инче яш.
Не этсе де,
Гиччи яш.
– Кампетге
Ачар къаш!

– Баш бармагъы.
– Иш башлар.
– Иман бармакъ.
– Иш ташлар.
– Орта бармакъ?
– Къоралар.
– Сонггъу бармакъ?
– Оралар.
– Чиначайынг?
– Барысы да
Бир болуп,
Юмурукъгъа
Къысылар.

Точқалаңы арасына гыыз тарт, суратңы тамамла.

Бутакъдан бутакъгъа атыла топдай,
Агъач арада кыызгъылт яшмындай,
Муна ёл уьстде чертлевюк юлкъду,
Атылып терекге, инде яшынды.

Татывлу агълю

Умуразият ва ону кызы Патимат уйлени терезелерин сыйпайлар. Уланъяшланы тунгучу Айдемир канзилени сибире. Насын кыыргъа элтип, чеплюкге ташлай. Ортанчысы Таштемир гаражны жыйышдыра. Сонг, буланы атасы Къоркъмасхан бу уланлары да булан бирге машинни жува. Инг де гиччи генжеси Темирболат, кѣмек этемен деп, бек къастлы айлана. Ону уъстю-бою насгъа батгъан. Ону уллулагъа кѣмек этип тураман деп эсине геле, гъайран хошлу. Бир-бирде Абий де, Абай да гелип ишге кыошулагъан кюю бола. Абай кызы Умуразиятгъа кѣмек эте. Ол кухняда ашбаз болуп, «ашамчыкыгъа аш яхшы, ишлемчикге иш яхшы» дегенлей, ишлейгенлеге ашив ашлар бишире. Абий буса гѣнгюллю кюйде бавда долана. Ол чечекликге гюллер орната. Абийге яшлар да кѣмек этелер. Олар топуракъ ташый. Быргъы булан бавгъа сув тарта, оысюмлюклени сугъара.

Низам болмаса...

Адил алтынчы класда охуй. Бир гюн ол школагъа бараман деп, ёлгъа тюше, тек бираз тез чыгыш кыалгъан экен, шо саялы ону хыйлы заманы бар. Школагъа барагъан ёлунда ол оысю булан бир класда охуйгъан Маржанны янына гире. Маржан уйде, тек уйню ичинде низам ёкъ. Китаплар шанжалны уъстюнде. Терезебашда буса – портфель. Тетрадлар караватны уъстюне ташлангъан. Карандашлар жабарда яйылгъан. Оысю де, гъайт этип, бир зат излей.

– Не излейсен? – деп, сорагъан сонг, – бу не ала-пелекетдир уйдеги? – дей Адил.

– Мен дневнигимни излеймен.

– Гъар заман кыайда бола эди сени дневнигинг, караватны тубюнде боламы эди? – деп кюлей Адил.

– Ёкъ, болмай эди, портфелимде бола эди.

Энни о дневникни Адил де излей. Излесе излесин, тек дневник бир ерде де ёкъ.

– Биз школагъа геч бола турабыз,

бугюн сагъа школагъа дневниксиз барма тюшежек, – деп сёйлей туруп, Адилни гёзюне, бирден, дивангъа къолайсыз ташлангъан ястукъгъа тийип гете. Гётерип къараса – дневник.

– Гъуя-а!

– Биз шу дневникни он минут изледик. – дей Адил. Неге? Неге тюгюл де, уйню ичинде низам ёкъ. Булай палхус зат деп турмай эдим сагъа.

Маржан бек уялды. Ону бети кып-кызыл болду.

Патриотлар

Бир улан терек орнатагъан кюй язылгъан китап охуй. Шо заман ону янына гиччи иниси гелип олтура ва сорай:

– Агъам, сен не охуйсан?

– Терек орнатагъан къайданы билме сюемен.

– Неге?

– Къабакъ алдыбызгъа тереклер орнатма сюемен.

– Не этесен онда тереклер орна-тып?

– Къабакъ алдыбыз ажив болсун учун.

– Къабакъ алдыбыз ажив болса, не бола?

– Алдыбыз ажив болса, сонг орам да ажив болуп гёрюнежек.

– Орам ажив болмагъа тарыкъмы?

– Озокъда, орамлар ажив болса, савлай бизин Анжикъала шагъар ажив болар.

– Анжикъала шагъар ажив болса не бола?

– Анжикъала шагъар ажив болса, савлай ватаныбыз ажив болар.

– Агъам, сен ватаныбыз ажив болгъанны неге сюесен?

– Неге тюгюл, иним, мен патриотман.

– Патриотсан? Агъам, патриот не зат экенни мен билмеймен, тек сен болгъан сонг, мен де патриотман, шо саялы, мен де бир терек орнатма сюемен, – деди иниси агъасына.

Акъгюл ва Къызылгюл

Б.Гримм

Бир болгъан, бир болмагъан, бир къатынгиши юрт ягъада бир гиччи уйде яшай. Ону шо уюню алдында баву да бар. Бавунда эки гюл оьсе. Бир уьлкюдеги гюллени туюю акъ, башгъасыники буса – къызыл. Ол къатынны эки къызы да бар. Бирини аты – Акъгюл, башгъасыны – Къызылгюл.

Бу къызардашлар аты яхшыгъа айтылгъан, талаплы къызлар. Акъгюл гёнгюллю кюйде авлакъгъа чыгъып, чечеклер жыя. Ол анасыны янында олтуруп, огъар кёмек этмеге

кёп сюе. Бир-бирде бу къызлар эки-си де агъачлыкъгъа барып, авлакъ емишлер чёплейлер. Олар къыр гъайванланы ва къушланы кёп сюелер. Терек туюде олтуруп, оьзлени сарынларын йырлайгъан гезиклери де бола.

Гъар гюн тындырыкълы кюйде къулукъ этип, уйню, абзарны ва бавну жыйнакълы сакълайлар. Къызылгюл гъар гюн бавдан гюллер гесип, оланы вазагъа салып, анасыны караватыны янына сала. Къышда бары да бирге столну артында

олтура, анасы къызларына бир уллу китапдан хабарлар, ёммакълар охуй. Къызлары буса огъар тергевлю тынглайлар.

Бир керен ахшам геч вакъти олар озлени эшигини алдына бирев гелип, эшигин къагъагъан йимик эшителер. Шо ерде:

– Тез бол, Къызылгюл, эшикни ач. Бизде гече къалма сююп гелген ёлавчу бугъай, – дей къызланы анасы. Къызылгюл барып, эшикни ача. Тек эшикни алдында эретуруп токътагъан адам тюгюл, бир уллу къапкъара аюв.

– Мен ачувлу аюв тюгюлмен. Къырда магъа сувукъ, мен ушьюймен. Къойсагъыз, мен сизин исси

уьйде бираз ял алар эдим, – деп, аюв мунгайып токътай.

– Озокъда, озокъда, – деп, къызланы анасы алгъасап йибере. – Гирип гел ичине, бизин булан бирге сен де ял ал, – дей. – Муна, шу ерде ятма боласан. Шу ер исси.

Акъгюл аювгъа тергевлю къарай. Ону булан ойнама сююп янына ювукълаша. Сонг, бираз да гетмей, къыз ону булан ойнама башлай. Аюв булан этилеген оюнларындан къувана. Къызланы оюнлары аювну да хошуна геле.

*Къумукъ тилге Ганибал Азизов
гёчюрген.*

ШКОЛАНЫ БАЙРАМЫНЫ КЪУВАНЧЫ

Зулейха
Аташшева

Яш йылларда биз йырлагъан йырланы
Шат макъамы къулагъыма чалына,
Шогъар тынглап янгыртагъан къырланы,
Алгъа багъып аякъ енгил алына.

Школаны байрамыны къуванчы
Чакъырылгъан къонакъланы шат эте,
Гелегендей яйып эки къулачын,
Муаллимлер алдыбызгъа чалт ете.

Тазалыкъдан йыртыллайгъан мактапны,
Абзарына алай атив гиребиз.
Биринчилей гелген гиччипавланы
Уллу къуванч алагъанын гёребиз.

Гюл байламлар бири атив биринден,
Шатлыгъына шатлыкъ къоша яшланы,
Харс урмагъа гётерилген къоллары
Эсге сала учма гъазир къушланы.

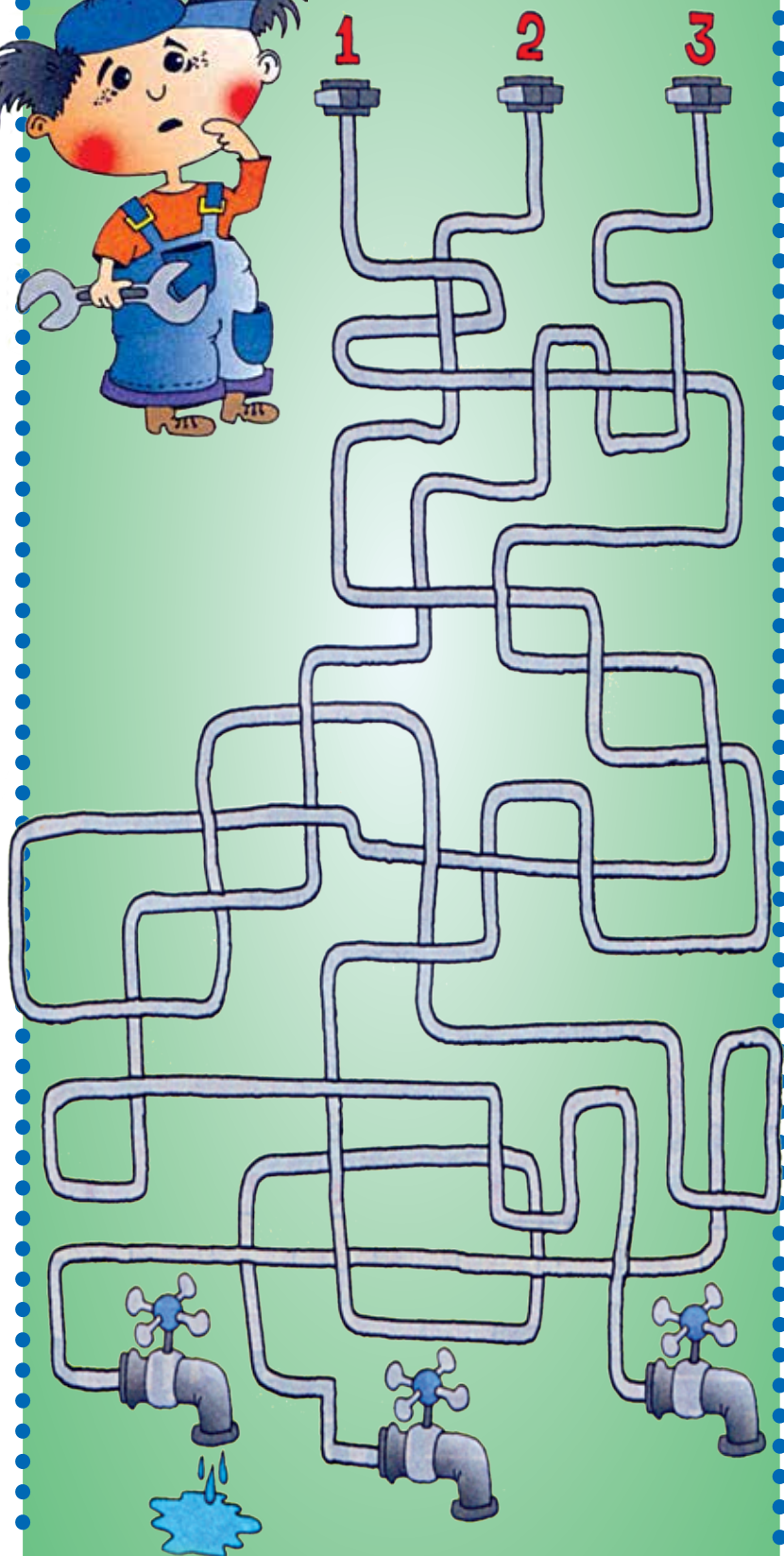
Шат къонгурав сююнч къоша эртенге,
Учителлер гъар класны башында,
Билим берив пайланажакъ бир тенгге,
Бир тенг гёрюп оър класлы яшын да.

Къонакълагъа сёз бериле сёйлеме,
Бийий-йырлай яшлар салып бар гючюн,
Сёз береген ёлугъувну кюйлеме,
Бу биринчи билим берив Гюню чю.

Класлагъа гете яшлар пайланып,
Учителлер пайланывну тезлете.
Турдукъ биз де яшда шолай сыйланып,
Тек не амал, яшлыкъ бизден тез гете.

Ахшар! Изле!
Тап!

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

3/2019

май – июнь

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:

Министерство информатизации,
связи и массовых коммуникаций Республики
Дагестан.

Регистрационный номер
серия ПИ №ТУ05-00413 от 22.04.2019 г. выдан
управлением Роскомнадзора
по Республике Дагестан.

Издается с января 1980 г.

Руководитель – главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:

Ш. Алишева (ред. выпуска)
П. Абдуллаева
А. Абдуллатипов
С. Алиев
С. Мамаева
Т. Зургалова (отв. секретарь)

Художественный редактор З. Даганов
Технический редактор Т. Лузина
Художник номера М. Муталибов

Формат 60x84 1/8.
Бумага офсетная.
Уч. изд. л. 3,11.
Уч. печ. лист 3,26.

Сдан в печать 27.06.2019 г.
Выход в свет 05.07.2019 г.
Тираж 1137 экз.
Заказ № 393.

Типография:

ООО «Издательство «Феникс-пресс».

Адрес типографии:

367018, РД, г. Махачкала, ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных
журналов «Соколёнок»
и «Литературный Дагестан»

Адрес редакции и издателя:

367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

Кумыкский язык

Индекс: на год – 63339,
на полугодие – 73904.

Цена свободная.